

VILÁGNÉZETÜNK APOLÓGIÁJA

A mítosz és jelszó vitához

Még egyre hömpölyögnek annak a vitának hullámai, melyet a transzszilvanizmus kérdése körül I. Szemlér Ferenc indított meg az *Erdélyi Helikon* 1937 októberi számában. Miután a vitaindító cikk tévedéseit Kós Károly és Kacsó Sándor az *Erdélyi Helikonban*, Császár Károly a *Pásztortűzben* és legújabban Vásárhelyi Z. Emil a *Láthatárban* kiigazították, én ezekkel a kiigazításokkal egyetértve, nem szólok hozzá I. Szemlér Ferenc állításaihoz, hanem, a kérdés mélyére tekintve, azokról a világnézeti érdekekről és változásokról kívánok írni, amelyek a vita során meglátszottak. A vita anyaga kiválóan alkalmas arra, hogy bepillantsunk abba az új gondolkozási módba, amely az utóbbi időben egyre élesebben bontakozik ki fiatalabb szellemi vezetőink sorai között.

I

Ha tömören és röviden kellene ezt az új világnézetet megneveznem, azt mondhatnám róla, hogy *racionalizmus* és *materializmus*. Ez a gondolkozás csakis az értelmileg megfogható és kifejezhető jelenségeket, tényeket, dolgokat tartja valóságnak. Létünk biztosításának útját az élet anyagszerű jelenségeinek megismerésében és a fizikai erők kifejlesztésében látja. Ilyen kifejezések mint lélek, eszmény, vallás, kegyelem, szeretet, hit teljesen idegenek ettől a gondolkozástól, vagy csak annyiban érnek valamit, amennyiben a materiális érdekek megbújtatására, álcázására alkalmasak. E szerint a gondolkozás szerint a valóságkutatás nem más, mint az élet értelmileg felfogható materiális jelenségeinek megragadása és kifejezése. Ez a gondolkozás nem hisz a kis egyéni kezdeményezések jelentőségében és sorsformáló hatásában, teljes mértékben elveszítette a hitét abban, hogy kisebbségi néptöredékünk a mai viszonyok között meg tudja őrizni sajátos értékeit és életformáit. E gondolkozás képviselői egyre inkább hangoztatják, hogy csakis az anyagi erők fejlesztése és biztosítása által lehet egy népet megtartani. Az a racionalizmus és materializmus, amely I. Szemlér cikkében megjelenik, nem elszigetelt, hanem igenis egyre általánosodó meghatározójává válik az életnek. A tényeket világosan szemlélő elme előtt nem kétséges, hogy ennek a gondolkozási módnak az alapjait abban az új racionalista ma-

terializmusban kell keresnünk, amely egyfelől a marxizmus lefajtott erőiből, másfelől az új nemzetiszocializmusból táplálkozik.

E mögött a gondolkozás mögött két nagy világnézeti tábor áll, amelyik gazdasági, politikai, hatalmi súlyánál fogva szerez érvényt gondolatainak. Ebben a gondolkozásban az ember megelégszik a maga értelmi képességeivel és anyagi erőivel. Ott, ahol ez a gondolkozás kifejezéshez jut, az egyén azonnal keresi a tömeget, hogy annak erejében biztosítsa magát.

A mi sajátos helyzetünkben azért tartjuk ezt a gondolkozást veszedelmesnek, mert saját létérdekünk alapvető vonatkozásaiban ismerjük el olyan erőknek a létjogát, amelyek éppen a mi megsemmisítésünkre vonulnak fel. Erről a kérdéstről bővebben írtam az *Erdélyi Fiatalok* 1936. évi őszi-téli számában *Kisebbségi művelődésünk ügye* cím alatt.

A transzszilvanizmus éppen azt a világnézetet jelenti, amelyik sajátos, egzisztenciális érdekünket védi abban a helyzetben, ahol ma élünk. Ez a felfogás nem zárkózik el az élet gazdasági vonatkozásaitól, de valóságban sokkal többet ért, mint a puszta materiális tényeket. Ez a gondolkozás reális gondolkozás, mert (miután nem lehet nagy dolgokat, nagy mozgalmakat indítani) komoly parancsolat azoknak a kis feladatoknak az elvégzése, amelyekből a nagy élet összetevődik. Nem vár az ígért nagy csodákra, hanem a mindennapok kis feladatainak elvégzésében szenteli meg a maga életét. A holnapi esetleges tűzokért nem adja el a mai biztos verebet. Mivel a természetet nem a materialista teória megállítottságában, hanem élő valóságában nézi, mindig túltekint azon, és a materialista világ fölött magasabb élet-hatalmokat, lelki erőket lát, és meri is életét ezekre ráépíteni. Számára a történelem is több mint pusztán materiális változásokra visszavezethető történések sorozata. E világnézetről bizonyosságot tevő alkotásokban a történelem lelke szólalt meg, és adott ma is érvényes életparancsokat, megtartó erőket.

Ennek a gondolkozásnak első jelentkezése a világháború után kétségkívül a szépirodalomban indult meg, majd kihatott társadalmi életünk mozgalmaira és intézményeire. Befelé sajátos értékeink megismerését és biztosítását, kifelé a más népek iránti megbecsülést és új országunk törvényes rendjébe való aktív belehelyezkedést hirdette.

Amint azt nemcsak a transzszilvanista Kós, Makkai vagy Reményik, hanem Szekfű Gyula is többször kifejezte, a transzszilvanizmusban mint világnézetben a Romániában élő magyarság egzisztenciális érdeke nyert kifejezést. Ez a világnézet az, amelyik mellett létünket ebben az országban, ennek törvényes rendje között a legsikeresebben tudjuk biztosítani. Természetes, hogy ennek a világnézetnek vállalása a kisebbségi sors következetes és áldozatos vállalását is jelenti. Ez a világnézet válasz arra a rengeteg kérdésre, amelyet egyszóval a kisebbségi kérdésben foglалhatunk egybe.

Íróink nagy szolgálata az volt, hogy erre a világnézetre ráébresztettek, ezt az életlátást lírában, regényben, tanulmányban és újabban drámában is népközösségünk elé állították. Az az ifjúsági vonal, amely a mi mozgalmunkkal karöltve bontakozott ki, ennek a világnézetnek lett szerves folyta-

tója és továbbplántálója. Ifjúsági mozgalmunkon keresztül a társadalmi kérdések és azokon belül elsősorban a falunak a kérdése és a népegészségügy felkarolása egészítette ki a transzszilvanizmus eddigi hatóterületét. Ennek a gondolatnak legkevésbé politikai és gazdasági életünkben lehetett polgárjogot szerezni, mert éppen ez a két terület volt az, ahol népközösségünk sajátos érdekeit a maga felfogása szerint legkevésbé intézhette. És éppen ebből a tényből lehet magyarázni, hogy ezen a két ponton tudott az új materialista racionalizmus közösségi életünkben érvényesülni. Jelenleg pedig éppen az a helyzet, hogy a korábban csak gazdasági és politikai síkon megnyilvánuló új racionalizmus az élet olyan vonatkozásaiban is érvényesülni kezd, ahol a gazdasági és politikai szempontoknak nem lehet döntő súlyuk. Azok a gazdasági és társadalmi érdekek, amelyek az új racionalista materializmus mögött állanak, mindkét oldalról kívánatosnak tartják az ún. transzszilván szellem diszkreditálását és ható erejétől való megfosztását, mert a külső gazdasági és társadalmi törekvések előtt mindig akadályt képeznek azok az emberek, akik sajátos, testhez szabott, itt kialakított világnézet alapján akarják népközösségünket szellemi nagykorúságra és abból következő érettebb és határozottabb gazdasági és társadalmi létre segíteni. Ennek a kalandor gondolkodásnak csak két lehetőség kedvez: ha kis-korúságban, gyámságra szorultságban marad népközösségünk, vagy ha kritikai gondolkozását feladva, vakon indul a saját körén kívülről irányított, sajátos érdekeivel ellentétben álló nagy világnézeti mozgalmak után. Ma még nem mondják meg nyíltan, hogy milyen világnézet áll azok mögött, akik a transzszilvanizmus ellen támadásokat intéznek, de a támadók már tudják, mit fognak mondani, ha eljön majd annak az ideje, hogy pozitíve is színt valljanak. Aki éber figyelemmel kíséri életünk alakulását, feltétlenül meglátja, hogy egy egész sereg olyan törekvés indult soraink között, amelyik ma még csak tagad, még csak diszkreditál, anélkül, hogy a maga felfogása mellett színt vallana, de a sorok között már itt-ott kidugja sajátos szellemének meztelen lólábát. Ezek az elmék jól látják, hogy az irodalom a legártatlanabb, de legtöbb emberhez eljutó létforma, amelyen keresztül igen könnyen lehet bomlasztani, hangulatkeltéssel mások hitét és hitelét megrontani.

II

Cikkem első részében általában beszéltem arról, hogy a sajátos transzszilván világnézettel szemben egy új racionalista materialista világnézet van felvonulóban. Most rátérek arra, hogy ennek jelei miben mutatkoznak az I. Szemlér Ferenc cikkében.

Mindenekelőtt azt állapítsuk meg, hogy Szemlér minden művészvolta és valóságkutató szándéka ellenére sem tudja, hogy *mi a mítosz*. Ő a mítoszt azonosnak veszi a jelszóval. Szerinte a jelszó tartalma mindig a mítosz, a jelszónak mindig van valamelyes mitikus velejárója. A jelszóval azonos mítosznak viszont nem adja pontos fogalmi meghatározását, amint-

hogy egész cikke nélkülözi a fogalmi pontosságot. Felfogását talán legtöbbször ez a mondata fejezi ki: „A közönséges szavakkal ellentétben a jelszó fogalmi jelentése csekély. Tartalmának legnagyobb részét érzelmekből és a tudat határát alighogy elérte, többé-kevésbé zavaros képzetekből meríti.“ Ha a jelszóval azonos mítosz meghatározásául Szemplér fenti tételét elfogadjuk, akkor annak legvilágosabb igazolását saját cikkében találjuk, az valójában jelszó és mítosz, e két szót szemléli értelemben használván. Szerinte a mítosz nem reális dolog, hanem csak látszat. Csak addig van léte, amíg látszatvoltának szuggesztíója alatt tudja tartani rajongóit. A mítosznak tehát nincs valós tartalma, a valóságkutatás tekintete alatt a mítosz egyszerre szertefoszlik, mind a köd.

Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy a mítosz és jelszó semmiképpen sem azonosítható valóságok. *A mítosz nem más, mint a primitív ember hitének, világmagyarázatának és művészetének naiv egysége.* Még rövidebben: a mítosz az *őskultúra*, vagy minden *kultúra őse és őstalaja*. A primitív ember szellemi élete a legteljesebb és legbensőbb életegységben bontakozik ki. Szelleme szembeszáll a környező világgal, annak magyarázatát keresi és magyarázatát adja. Ennek a világmagyarázatnak tartalmában döntő helye van az Istenben való hitnek, és formájában a művészi fantáziának. A mítosz a primitív ember egyetlen reális szellemi magatartása a vele szemben álló ismeretlen világ megismerésére és legyőzésére. A mai ember vallásának, világnézetének és művészetének egysége jelentené azt a hatalmat, ami a mítosz volt a primitív ember életében. Természetes dolog, hogy az emberiség túlnőtt a primitív mítoszképzés fokán, mítoszaiból kialakultak a fejlettebb vallások, a szerteágazó tudományok és a gazdag területű művészetek. A modern ember egyik tragédiája éppen abban van, hogy szellemi életének ezt a három területét semmiképpen sem tudja már egységben látni. A modern embernek ezért nincsen igazi mítosza, és ezért jut el oda, hogy a mítoszt azonosítja a jelszóval. A *jelszónak* viszont kettős értelme lehetséges: a jelszó lehet egy *szellemi irányzat tömören megfogalmazott tartalma*, amely hódító erővel, megragadóan fejezi ki a mozgalom részletesen kifejtett ideológiáját. Ilyen értelemben pl. a francia forradalom jelszava volt: a „szabadság, egyenlőség és testvériség“. De lehet a jelszónak egy másik értelme is: jelszavaik által ismernek egymásra egy titkos mozgalom tagjai. A mítosz és jelszó tehát semmiképpen sem azonos jelentésű szavak. A mítoszban az emberi szellem a legszélesebb gazdagságban tobzódik, egyetlen alkotásban a maga egészének teljességét adja, a jelszó viszont mindig emberi mozgalmakhoz kapcsolódik, benne a közösségi ember elmemunkájának összefoglaló, elvonó képessége, célzatossága, taktikája nyer kifejezést. A mítosz alapja mindig az összemlélet, a jelszó alapja a szervezett mozgalom. A mítosz a teremtő kezdet képszerű kifejezése, a jelszó a vég felé mutató cél tömör foglalata.

Fentebb azt állítottuk, hogy a mítosz a primitív ember ősi kultúrája egészének szerves egysége. Fel kell tennünk a kérdést, hogy a *modern ember életében lehet-e, és ha igen, milyen mértékben lehet mítoszzól beszélni?* Ma egyre in-

kább hallunk az új német nacionalizmus vérmítoszáról, vagy az új kommunista mítoszlól, vagy maga Szemlér is beszél a transzszilvanizmusról mint mítoszlól. Ha azokat a jelenségeket nézzük, amelyeket ma mítosz névvel ruháznak fel, azokban valóban látunk mitikus vonásokat, és ezek éppen abban látszanak, hogy az általuk jelzett szellemi jelenségekben a vallásos, világnézeti és művészeti elemek egymástól elválaszthatatlanul érvényesülnek. Az új kommunizmus éppúgy vallás, mint világnézet vagy művészet. Ez más szóval azt jelenti, hogy a modern ember szellemi, gazdasági mozgalmái az emberi szellem mitikus ősalapjaiból nőnek ki és ágaznak szét. Mielőtt a mozgalmak tisztán megfogalmazott tételeikig, szervezett seregeikig, találó jelszavaikig és kifejező művészi szimbólumaikig jutnak, addig mitikus gyökerekből táplálkoznak és sarjadnak. Egy mozgalom mítoszlának reális voltát az mutatja, hogy tud-e abból a mítoszlóból logikusan rendszerezett és életrevaló világnézet születni. A mítosz nem ellentéte a valós ismeretnek, mert az igazi mítosz maga már valós ismerés, egy bizonyos valóságos fejlődési fok egyetlen valóságos szellemi életnyilvánulása. A mítosz nem ellensége a magasabb rendű valóságismerésnek, hanem annak szülőmehé és éltető ősalapja.

Kérdés, hogy a *transzszilvanizmus még mítosz-e?* A Kós, Császár, Kacsó és Vásárhelyi Z. Emil fentebb idézett cikkeivel egyetértve azt kell mondanunk, hogy a transzszilvanizmus már nem mítosz, hanem mítoszlóból a való világgal szembenező szellemi világ alkotásaképpen előállott egzisztenciális világnézet. A világnézet és a mítosz világnézeti elemei között az a különbség, hogy a világnézet alapelve, tartalma és egyes tételei logikai úton igazoltak, a mítosz pedig még nem indokolt világnézet. A transzszilván világnézetnek ezt a logikai igazolását elvégezték a fentebb idézett cikkek, én csak arra utalok, hogy a *transzszilvanizmus nemcsak logikailag igazolható, hanem népközösségünk valóságos életigénylését kizárólagos módon elősegítő, sajátos és életerős világnézet is.* A kisebbségi magyarság életérdekét valóban szívükön hordozó emberek azok, akik nem kívülről megállapított világnézeteiken keresztül nézik a mi sajátos életünket, hanem a mi saját szemünkkel néznek kifelé minden világnézeti érdekcsoport felé. Csak azoknak lehet érdekük a transzszilvanizmus gyengítése, akiknek érdekük valami más világnézet igazságainak a transzszilvanizmus helyére való betagozlása.

Hogy az a leeresztett sisakrostélyú más világnézet, amelynek nevében Szemlér a transzszilvanizmust megtámadta, valóban az általam fentebb jelzett materialista racionalizmus, a legvilágosabban mutatja cikkének egész szelleme. Nincs érzéke a sokrétű mítosz valóságának megragadására, azt azonosnak veszi az üres jelszóval. Számára csakis az anyagi világ valóság. A transzszilván realizmus valóságkutatásának felfogása szerint az a célja, hogy minden szellemi életnyilvánulásról bebizonyítsa annak látszatvoltát, szemben a materiális valósággal. Ebben a magatartásban nem az a legnagyobb veszély, hogy racionalista materialista felfogást követ, hanem az, hogy erről az álláspontról tagadja mindazoknak a tényeknek valóságát, amelyek az ő ismeretelméletének útján meg nem ismerhetők. De még en-

nél is súlyosabb hibája, hogy úgy mutatja ki egy szerintünk életrevaló világnézet haszontalanságát és nemlétét, hogy *helyette nem mutat egy jobbat* és sajátos kérdéseinkre életerősebb válaszokat adott. Egy világnézet tarthatatlanságát mindig egy másik világnézet tükrében kell kimutatni, ha a mai transzszilván világnézet helyett Szemlér egy újabbat és jobbat ad, akkor *az ő új világnézete lesz az igazi életerős transzszilván világnézet*. Mivel ezt Szemlér nem tette meg, elkerülhetetlenül azt a benyomást kelti, hogy cikkében nem a mi világnézeti tisztábban látásunkért, hanem valamely más, be nem vallott világnézetnek a transzszilvanizmussal szembeni győzelméért küzd. Annak, aki egy világnézet csődjét kimutatja, feltétlenül kell rendelkeznie egy másik világnézettel, még akkor is, ha azt óvatosan eltakarja. Nos, mutassa meg Szemlér ezt az új világnézetet, hogy a gyanú alól felszabadulva, valóban igazolni tudja, hogy velünk együtt mindnyájunk újabb és újabb öntudatosodásáért küzd. Ma sajnos egyre gyakrabban találkozunk a Szemlér magatartásával azonos jelenségekkel: tagadjuk azt, ami van, de nem áruljuk el azt az álláspontot, amelyről ezt a tagadást végezzük, pedig az olyan felkészült és komoly tagadásnak, mint a Szemlére is, csakis komoly állítás lehet az alapja. Mikor érkezünk meg végre oda, hogy nyíltan és világosan is megláthassuk azt az új szellemet, amely minduntalan tagadóan kiált a transzszilvanizmus ellen, de amelyik nem meri önmagát megmutatni?

III

A Szemlér által megindított vitának *nemzedéki vonatkozásai* is figyelemreméltóak. Szemlér állandóan úgy beszél, mint aki mögött a fiatalabb transzszilvániai írók szervezett és vele egyetértő közössége áll. Ezt különösen Kós veszi észre, aki egyenesen a fiatal nemzedék Vásárhelyi Találkozóján megalkotott hitvallás képmutató aláírásával vagy későbbi megtagadásával vádolja meg Szemlért, mert szerinte a találkozó határozata szöges ellentétben áll Szemlér felfogásával. Mi attól félünk, hogy Kós nem jól és nem elég élesen olvasta el a találkozó hitvallását, mert a hitvallás kimondja: a találkozó „szükségesnek tartja a transzszilvániai magyar szellemi élet európai tájékozódását, e tájékozódás tárgyilagossá tételét és a romantikus önszemlélet tehermentesítését“. Annak az előadásnak bevezetője, melynek végén a hitvallásnak ez a pontja megszületett, éppen Szemlér volt. Szemlér cikkéből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a „romantikus önszemlélet“ bizonytalan körvonalú megfogalmazásán a transzszilvanizmust érti. A találkozó előtt és után éppen sokszor hallottuk és olvastuk a hitvallás fenti tételének megfogalmazását az új transzszilvániai materialista racionalistáknál. Szemlér felfogása nem szórványos és nem új jelenség, szerves meghatározója azoknak az új materialistáknak, akik sajátos felfogásukat eltakarva, a meglévő értékek tagadása és kedvezőtlen színben való felmutatása által készítik az utat egy, vagy éppen két már meglévő, de még ki nem mutatott világnézet számára. Amint a Szemlér cikke is mutatja, az őszi találkozó ennek a szellemnek tápot adott, sőt azt a véleményünket is meg merjük koc-

káztatni, hogy a találkozó fő mozgatói a két különböző előjelű racionalista materializmus táborából kerültek ki. Az ún. fiatal írók közül egyes-egyedül Vásárhelyi Z. Emil nyilatkozott ebben a kérdésben, de ő mereven szembehelyezkedett Szemlér tételeivel. Hogy a többiek hallgatása mit jelent, majd eldönti az idő.

Ez a vita is megmutatta, hogy a szavak és kifejezések ellenére sem azonos és egységes felfogású fiatalabb intelligenciánk. De itt ismét azzal a már ezerszer megmutatott jelenséggel találkozunk: elrejtett világnézeti sáncok mögül pusztá negációval, sajátos felfogásunk megmutatása nélkül bomlasztjuk a kialakult értékeinkben vetett hitet és bizalmat.

Ezeknek a jelenségeknek láttán valóban nem csodálkozhatunk majd, ha számos olyan meglepetésben lesz részünk, amilyent Kós Károlynak, az *Erdeélyi Helikon* szerkesztőjének kellett elszenvednie a transzszilván szellemében dolgozó *Helikon* egyik dédelgetett legbensőbb írójával kapcsolatban.

Mi nagyon örvendünk, hogy ebben a kérdésben az őszinteség vonalán állunk Kós Károssal, akinek izzó, de nyolc-tíz év előtt a magyarság előtt még gyanú alatt álló transzszilván egyéniségét mi vittük közelebb az ifjúság ébredő világához. Sohasem tudtuk megérteni, hogy mi volt az oka Kós és néhány vele rokon transzszilvanizmust valló idősebb magyar velünk szembeni tartózkodó és igen gyakran fölényesen lekicsinylő újabb magatartásának. Mi meg merjük jósolni, hogy Kós és társainak dédelgetett gyermekei közül nem Szemlér az utolsó, aki, ha eljön az ideje, nyíltan is meg fogja tagadni azt a transzszilvanizmust és sajátos életlátását, amelynek új öntudatosításában Kósnak igazán elsőrendű szerepe volt. Nekünk ezt ilyen őszintén és nyíltan meg kellett mondanunk, mert igen gyakran kellett csodálkoznunk, hogy Kós és közvetlen munkatársainak közössége nyíltan támogatott olyan egyéneket és megmozdulásokat, amelyek egyre nyilvánvalóbban szembekerülnek a transzszilvanizmus világnézetével.

Mi kezdettől fogva vallottuk, hogy közösségi életünket csakis az őszintén megvallott világnézeti elvek és alapok tisztázásának feltétele során lehet berendezni. Minden más meghatározó tényezőtől eltekintve, határozottan álljanak egymás mellé azok, akik ugyanazt a világnézetet vallják, és ha másként nem lehet, kényszerítsük egymást a világnézeti színvallásra. Ha a transzszilvanizmus valóban életerős, biztos válaszokat adó világnézet, akkor az ellenkező világnézetek minden eláltalánosító törekvésével szemben a legkomolyabban fel kell venniük a harcot azoknak, akik ezt a világnézetet vallják és vállalják. Nagyon világosan kell látnunk, hogy a nagy világnézeti csendben milyen szívós és mélyreható munka folyik ez ellen az élet-szemlélet ellen. Botorak és gyávák vagyunk, ha az ítélő kritika alkalmazása nélkül a mi sajátos felfogásunkat elsöpörni kész mozgalmak és felfogások embereinek melegágyainkban adunk módot és alkalmat a kitelelésre, új erőgyűjtésre és elhatalmasodásra.

Mi ismét megfújtuk a figyelmeztető trombitát.